

УДК 342

DOI <https://doi.org/10.37687/2413-6433.2022-3-4.8>**Костицька С. В.,**

юрист

ORCID: 0000-0001-7536-8676

ЗМІЦНЕННЯ ІНСТИТУЦІЙНОЇ СПРОМОЖНОСТІ ЗОВНІШНЬОГО ДЕРЖАВНОГО АУДИТУ: ДОСВІД ЄС НА ПРИКЛАДІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ АУДИТОРІВ**STRENGTHENING INSTITUTIONAL CAPACITIES OF EXTERNAL STATE AUDIT: EU'S EXPERIENCE ON THE EXAMPLE OF THE EUROPEAN COURT OF AUDITORS**

Комплексне дослідження та врахування кращих практик діяльності вищих органів аудиту ЄС та його держав-членів повинно слугувати орієнтиром для України в контексті євроінтеграційних процесів. У статті автором проаналізовано міжнародний досвід та зроблено висновки про доцільність його врахування Україною при реформуванні зовнішнього державного аудиту та імплементації принципів та стандартів Міжнародної організації вищих органів аудиту у контексті виконання зобов'язань України у сфері європейської інтеграції (передусім передбачених Угодою про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони). Досліджено особливості зовнішнього державного аудиту країн ЄС на прикладі вищого органу аудиту супранационального (Європейський Суд Аудиторів) рівня. Розглянуто місце та роль Європейського Суду Аудиторів серед інституцій ЄС як “фінансової совісті ЄС”, а також тенденцію до посилення його інституційної спроможності шляхом акцентуації на здійсненні аудитів ефективності для оцінки політик ЄС та провадженні “метааудиту”. Розвинуто концепцію дуалізму зовнішнього аудиту держав-членів ЄС із врахуванням паралельного функціонування супранациональної та національних систем зовнішнього аудиту та їх інтеграції при здійсненні спільних та паралельних аудитів та застосуванні єдиних підходів. Досліджено моделі інституційної побудови зовнішнього державного аудиту (вестмінстерська, колегіальна та квазісудова), а також зроблено висновок про належність Європейського Суду Аудиторів до вищих органів аудиту колегіальної моделі, до якої відноситься також українська Рахункова палата, що свідчить про особливу цінність врахування досвіду Європейського Суду Аудиторів при імплементації міжнародних стандартів у її діяльність. Наголошено на ролі вищих органів аудиту у подоланні викликів, які постають перед громадянським суспільством.

Ключові слова: *європейська інтеграція України, державний зовнішній аудит, вищий орган аудиту, Європейський Суд Аудиторів, дуалізм зовнішнього аудиту.*

Complex research and consideration of the best practices of the supreme audit institutions of the EU and its member states should guide Ukraine in the context of European integration processes. In the article, the author analysed the international experience and drew conclusions about the expediency of its consideration by Ukraine in reforming the external state audit and implementing the principles and standards of the International Organization of Supreme Audit Institutions in the context of fulfilling Ukraine's obligations in the field of European integration (primarily stipulated in the Association Agreement between the European Union and its Member States, of the one part, and Ukraine, of the other part). The article deals with the peculiarities of the external state audit of the EU countries on the example of the supreme audit institution of the supranational (European Court of Auditors) level. The place and role of the European Court of Auditors among the EU institutions as the “financial conscience of the EU” is examined, as well as the tendency to strengthen its institutional capacity by emphasizing performance audits for evaluating EU policies and conducting “meta-audits” is analysed. The concept of dualism of external audit of EU member states has been developed, taking into account the parallel functioning of supranational and national external audit systems and their integration in the implementation of joint and parallel audits and adoption of unified approaches. Based on the analysis of the models of the institutional construction of external state audit (Westminster, collegiate and quasi-judicial) the author concludes that the European Court of Auditors belongs to the supreme audit institutions of the collegiate (board) model, as well as the Ukrainian Accounting Chamber does, which indicates the special value of taking into account the experience of the European Court of Auditors in the process of implementation of international standards in the activities of the Accounting Chamber. The role of supreme audit institutions in overcoming the challenges facing civil society is emphasized.

Key words: *Ukraine's European integration, external state audit, supreme audit institution, European Court of Auditors, dualism of external audit.*

Закріплення стратегічного зовнішньополітичного курсу України на набуття повноправного членства в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору на рівні Основного Закону [1] як свідчення цивілізаційного вибору нашої держави, особливо актуального у контексті повномасштабної російської агресії, вимагає від наукової та управлінської спільноти активізації зусиль щодо ефективної адаптації як національного законодавства, так і юридичної практики до стандартів демократичного світу.

Системний державний контроль, передусім у сфері публічних фінансів, які формують матеріальне підґрунтя для існування та функціонування держави, є особливо важливою складовою законотворчої та правозастосовної діяльності в умовах викликів, які постають перед Україною. Становлення та розвиток ринкової економіки не заперечують потреби належного контролю за фінансово-господарською діяльністю, аудиту, вжиття відповідних заходів для запобігання і ліквідації недоліків та порушень законодавства [2, с. 105]. При цьому побудова та функціонування державного фінансового контролю неодмінно передбачає звернення до кращих світових практик, заснованих на принципах суспільства відкритого доступу до ресурсів та економічної (ринку) та політичної (демократія) конкуренції з метою їх аналізу, адаптації та застосування в національній фінансовій галузі.

Органи державного фінансового контролю є невід'ємним складником демократичного суспільства та обов'язковим елементом управління суспільними фінансами [3, с. 44]. Як влучно у цьому контексті зазначає В. І. Невідомий, "на незалежний зовнішній фінансовий контроль юридично й фактично покладається фідуціарний обов'язок оцінювання існуючих систем управління публічними фінансами та ризиків їх ефективності" [4, с. 118]. Справді, з урахуванням ролі держави в процесах ринкової трансформації, провідне місце серед систем фінансового контролю розвинених держав належить державному фінансовому контролю та незалежному державному зовнішньому аудиту зокрема. Водночас державний фінансовий контроль має особливості у кожній окремо взятій державі, передусім з огляду на відмінність підходів до його організації [5, с. 81]. Такі відмінності можуть обумовлюватися, зокрема, історичними аспектами розвитку окремих держав, що призводить до застосування різних інституційних систем організації державного фінансового контролю.

Незважаючи на відмінності організації державного фінансового контролю, його реалізація неодмінно ґрунтується як на певних вимогах до управління державними фінансами (забезпечення сталого розвитку та економічного процвітання держави, своєчасне реагування на кризові ситуації політичного, економічного, соціального,

епідеміологічного характеру, на інші виклики, які постають перед громадянським суспільством), так і на міжнародних стандартах. У галузі незалежного державного зовнішнього аудиту ключове місце належить принципам та стандартам Міжнародної організації вищих органів аудиту (далі – **INTOSAI**).

Зауважимо, що резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 22.12.2011 A/RES/66/209 (66-а сесія) визнано важливу роль вищих органів аудиту у забезпеченні ефективності, підзвітності, результативності та прозорості публічного врядування та використання публічних ресурсів, при цьому враховано вклад INTOSAI у розбудову та промоцію хорошого врядування (*good governance*) через зміцнення вищих органів аудиту [6].

Крім того, на 69-й сесії Генеральної Асамблеї ООН затверджено резолюцію A/RES/69/228 від 19.12.2014 «Сприяння забезпеченню і підвищенню ефективності, підзвітності, результативності і прозорості державного управління шляхом посилення вищих органів аудиту» із закликом до членів ООН вжити необхідних заходів для забезпечення незалежності вищих органів аудиту, посилення їх потенціалу, реалізації в рамках національного законодавства проголошених у Лімській та Мексиканській деклараціях принципів, а також зміцнення співробітництва з INTOSAI. Окремо наголошено на тому, що вищі органи аудиту можуть виконувати свої завдання об'єктивно та ефективно лише за умови незалежності від органів, в яких вони здійснюють аудит, та захищеності від зовнішнього впливу [7].

Необхідність приділення особливої уваги принципам та стандартам INTOSAI обумовлюється не лише всеохопністю цієї організації, членами якої є вищі органи аудиту більшості країн світу, у тому числі й України, а й євроінтеграційними зобов'язаннями нашої держави.

Статтею 346 Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, ратифікованої із заявою Законом України від 16.09.2014 № 1678 (далі – **Угода**), визначено, що співробітництво в галузі управління державними фінансами спрямовується на забезпечення розвитку, зокрема надійної системи зовнішнього аудиту, що базується на міжнародних стандартах. Пунктом «d» частини другої статті 347 Угоди встановлено, що Сторони обмінюються інформацією, досвідом, найкращою практикою та здійснюють інші заходи, зокрема у галузі зовнішнього аудиту – щодо імплементації стандартів та методик INTOSAI, а також обміну найкращими практиками ЄС у галузі зовнішнього контролю та аудиту державних фінансів з особливим акцентом на незалежності відповідних органів Сторін [8].

Фундаментальні (основоположні) принципи організації державного аудиту викладені в Лім-

ській декларації про керівні принципи аудиту державних фінансів, прийнятій на IX Конгресі INTOSAI у жовтні 1977 року (INTOSAI-P 1) (далі – **Лімська декларація**) та формують концептуально-правову основу організації та діяльності вищих органів аудиту більшості держав світу, у тому числі України. Одним із ключових закладених у Лімську декларацію принципів є принцип незалежності.

Частиною першою статті 5 Лімської декларації передбачено, що вищі органи аудиту можуть виконувати свої завдання об'єктивно та ефективно лише за умови незалежності від органів, в яких вони здійснюють аудит, та захищеності від зовнішнього впливу. Хоч державні органи не можуть бути абсолютно незалежними, оскільки загалом вони є складовою частиною держави, визі органи аудиту повинні мати функціональну та організаційну незалежність, необхідну для виконання покладених на них завдань (частина друга статті 5 Лімської декларації) [9]. Слід наголосити також на положенні частини третьої статті 5 Лімської декларації, оскільки до неї необхідно привести у відповідність українське законодавство: створення вищих органів аудиту та необхідний рівень їхньої незалежності повинні визначатися у Конституції; інші нормативні положення можуть встановлюватися окремим законом. Зокрема, повинен бути забезпечений належний юридичний захист верховним судом від будь-яких посягань на незалежність та мандат вищих органів аудиту.

Імплементация міжнародних стандартів, у тому числі принципів та стандартів INTOSAI, здійснюється із урахуванням національної специфіки інституційної структури вищих органів аудиту. З огляду на викладене, доцільним є детальний аналіз та визначення кращих практик країн ЄС у сфері незалежного зовнішнього державного аудиту із урахуванням його організації на національному та супранаціональному рівнях для формування на основі такого досвіду концептуального базису подальшої імплементации стандартів INTOSAI в Україні на виконання її євроінтеграційних зобов'язань.

Зважаючи на те що національні системи державного зовнішнього аудиту кожної країни-члена нормативно та інституційно інтегровані в загальноєвропейський бюджетно-фінансовий механізм ЄС, з урахуванням міжнародної правосуб'єктності ЄС, особливим прикладом вищого органу аудиту на супранаціональному рівні є Європейський Суд Аудиторів (англ. *European Court of Auditors*, далі – **ЕСА**). Фактично мандат ЕСА поширюється на ЄС у цілому, а його роль полягає у здійсненні фінансового аудиту, аудиту ефективності та аудиту відповідності щодо коштів ЄС та сприянні покращення фінансового управління на супранаціональному рівні – на рівні бюджету ЄС.

Положення щодо створення ЕСА із відповідним внесенням змін до статей 206 Договору

про функціонування Європейського Союзу (Римський договір), 78е Договору про заснування Європейської спільноти з вугілля та сталі (Паризький договір) та 180 Договору про заснування Європейської спільноти з атомної енергії (Євратом) було першопочатково закладено у статті 15 Другого Бюджетного Договору, підписного 22 липня 1975 року у Брюсселі, [10, с. 15]. Водночас правовий статус ЕСА як органу зовнішнього аудиту бюджету ЄС, який взаємодіє із національними вищими органами аудиту, визначено положеннями Маастрихтського договору лише у 1993 році. Нормативні основи функціонування ЕСА закладено у чинній редакції Договору про функціонування Європейського Союзу (у редакції Лісабонського договору від 13 грудня 2007 року, який набрав чинності 1 грудня 2009 року) (англ. *Treaty on the Functioning of the European Union*, далі – **TFEU**). Так, діяльність ЕСА регламентовано секцією 7 “Європейський Суд Аудиторів” глави 1 “Інституції” розділу I “Інституційні положення” частини 6 консолідованої версії TFEU.

Відповідно, статтею 285 передбачено, що: (1) ЕСА здійснює аудит Союзу; (2) до складу ЕСА входить по одному громадянину від кожної держави-члена; (3) члени ЕСА є повністю незалежними у здійсненні своїх обов'язків в загальних інтересах Союзу. Стаття 286 визначає особливості призначення на посади та звільнення з посад членів та Президента ЕСА, при цьому закладаючи гарантії їх незалежності, у тому числі щодо привілеїв та імунітету:

– члени ЕСА відбираються з-поміж осіб, які належать або належали у своїх відповідних державах до органів зовнішнього аудиту або мають спеціальну кваліфікацію для таких посад. Їхня незалежність має бути “поза сумнівом”;

– члени ЕСА призначаються строком на шість років Радою після проведення консультацій з Європейським Парламентом згідно з пропозиціями кожної держави-члена. Строк перебування на посаді членів ЕСА може поновлюватись.

– Президент ЕСА обирається членами ЕСА з їх складу строком на три роки та з правом обрання повторно;

– під час перебування на посаді члени ЕСА не можуть займатися будь-якою професійною діяльністю, оплачуваною або неоплачуваною.

Статтею 287 визначено мандат ЕСА, який охоплює надходження та видатки ЄС: ЕСА перевіряє звітність про всі надходження та видатки Союзу. ЕСА також перевіряє звітність про всі надходження та видатки усіх органів, служб та агенцій, заснованих Союзом, тією мірою, якою відповідний установчий документ не виключає таку перевірку. ЕСА надає Європейському Парламенту та Раді висновок про достовірність звітності та правомірність і правильність всіх трансакцій, що є основою звітності; такий висновок публікується в Офіційному

віснику Європейського Союзу. Цей висновок може доповнюватися окремими оцінками кожної основної діяльності Союзу. При цьому ЕСА надає як щорічний звіт за результатами фінансового року, так і спеціальні звіти та висновки з окремих питань відповідно до Регламенту ЕСА [11].

Як наголошено у преамбулі до Лімської декларації, конкретними цілями аудиту є належне та ефективне використання державних коштів; розвиток надійного фінансового менеджменту; упорядковане виконання адміністративної діяльності; передача інформації державним органам та громадськості шляхом публікації об'єктивних звітів [9]. Така дефініція окреслює чіткі критерії визначення ефективності діяльності вищого органу аудиту, у тому числі ЕСА. Не можна не погодитися з позицією, що ЕСА дійсно пройшов дуже довгий шлях, зумівши подолати “спадщину” свого попередника, Аудиторської ради, як другорядного органу в Європейських Співтовариствах. Повноваження ЕСА надають йому можливість виходити за рамки ревізійних заходів щодо правильності та законності операцій, здійснених у рамках фінансового менеджменту Європейського Союзу [10, с. 132]. Не дивною з урахуванням зазначеного є характеристика ЕСА як “фінансової совісті ЄС”.

Така роль ЕСА не в останню чергу пов'язується із вдалим використанням інструментів аудиту ефективності для аналізу політик ЄС; такі аудити не ставлять за самоціль визначення правильності розрахунків у фінансовій звітності чи дотримання регуляторних норм при здійсненні видатків, а фокусуються на питаннях результативності, продуктивності та економності використання коштів (“чи можна використати кошти краще?”). Так, дослідники зауважують, що у діяльності ЕСА можна відслідкувати “зсув” у напрямку акцентуації на спеціальних звітах, а також збільшення питомої ваги аудиту ефективності порівняно із іншими видами аудитів, що перетворює ЕСА із органу, який займався б винятково питаннями правильності фінансового обліку, у потужний орган аналізу політик; тенденція свідчить про посилення ролі ЕСА, раніше традиційно аполітичного агента у підпорядкуванні Європейського Парламенту як політичного та виборного суб'єкта; у цьому контексті можна говорити про перехід до “метааудиту” [12, с. 89].

Необхідно наголосити, що зазначені явища чітко прослідковуються також у діяльності Рахункової палати: у 2021 році проведено 63 заходи державного зовнішнього фінансового контролю (аудиту), за підсумками яких затверджено/схвалено звіти (висновки), а саме: 4 висновки щодо виконання Державного бюджету України та 1 експертиза проєкту закону про державний бюджет, 44 аудити ефективності, 4 фінансові аудити, 8 аналізів та 2 спільні звіти про результати міжнародного та паралельного аудитів [13, с. 16]; тенденція до переважання аудитів

ефективності спостерігається також у 2022 році.

Проаналізувавши досвід діяльності вищого органу аудиту ЄС на супранаціональному рівні, необхідним вбачається також дослідження практики діяльності національних вищих органів аудиту держав-членів ЄС з урахуванням їх політико-правової наближеності до України та з огляду на їх відносну економічну стабільність та послідовне впровадження заходів щодо сталого розвитку, що може слугувати орієнтиром для України в контексті євроінтеграційних процесів. При цьому вартим уваги є чітко прослідковуваний **дуалізм зовнішнього аудиту у ЄС**: супранаціональна структура (ЕСА) функціонує та поширює свій мандат на рівень Союзу, водночас на національному рівні усі повноваження щодо здійснення зовнішнього державного аудиту охоплюються мандатом відповідних вищих органів аудиту.

При аналізі національних систем зовнішнього державного аудиту країн світу необхідно враховувати, що загалом вищі органи аудиту за інституційною структурою та організацією можуть бути віднесені до однієї із трьох моделей: (1) вестмінстерська (монократична, англосаксонська, парламентарна); (2) колегіальна; (3) квазісудова (наполеонівська) [14, с. 67]. Модель зовнішнього державного аудиту у державі, а відповідно – місце та роль вищого органу аудиту у системі державних органів, його структура та організація діяльності, значною мірою залежать від правової традиції відповідної країни. Водночас не можна стверджувати про гомогенність наведених моделей, оскільки нормативно-правове урегулювання діяльності окремих вищих органів аудиту може унеможливити їх віднесення до однієї із трьох моделей, фактично обумовлюючи необхідність їх віднесення до категорії «змішаних» моделей побудови вищого органу аудиту.

Вестмінстерська модель (Сполучене Королівство та більшість держав Співдружності, Ірландія, Данія, окремі країни Латинської Америки – Перу, Чилі) передбачає наявність Національного аудиторського офісу із одноосібним керівником (Генеральним аудитором) [15, с. 17]. Такі вищі органи аудиту не виконують жодних судових функцій, однак їх звіти та висновки можуть передаватися до судів при розгляді справ, що стосуються виявлених у ході відповідних аудитів порушень. Досить часто вищі органи аудиту із парламентською моделлю можуть накладати штрафи чи санкції за виявлені у ході аудитів порушення.

Квазісудова модель (Туреччина, Італія, Франція, Бразилія, Колумбія) означає створення аудиторських судів або рахункових судів (*court of accounts, cour des comptes*), які діють незалежно від законодавчої та виконавчої гілок влади. Такі вищі органи аудиту можуть бути наділені повноваженнями як щодо *ex-ante*, так і щодо *ex-post* аудиту.

Колегіальна модель (Аргентина, Індонезія, Японія, Україна) характеризується незалежність вищого органу аудиту від виконавчої влади та спрямованістю на підтримку парламентського контролю та нагляду подібно до вестмінстерської моделі. Однак керівним органом є правління (колегія), а рішення такого вищого органу аудиту за своєю природою є спільними та консенсусними [16, 1–2].

Українах ЄС фактично представлені вищі органи аудиту усіх описаних вище моделей. При цьому з аналізу нормативно-правового підґрунтя діяльності ЄСА можна зробити висновок про його віднесення до однієї з Україною, – колегіальної, – моделі інституційної побудови, що свідчить про особливу вагомість дослідження досвіду ЄСА в контексті подальшого реформування системи зовнішнього аудиту в Україні та імплементації міжнародних стандартів у діяльність Рахункової палати.

Розгляд особливостей державного зовнішнього аудиту в країнах ЄС на супранаціональному (ЕСА) дозволяє дійти до висновку про дуалізм зовнішнього аудиту (паралельне існування супранаціональної структури із національними інституціями, мандат яких є чітко розмежованим). Водночас не можна не зауважити поступову інтегрованість національних вищих органів аудиту та їх перманентну взаємодію як між собою, так і з супранаціональною структурою, що проявляється у проведенні спільних та паралельних аудитів, а також у застосуванні механізмів *peer review*. При цьому кожна із держав-членів ЄС має окремішню національну систему зовнішнього державного аудиту, специфіка якої є не лише історично детермінованою, а й обумовлюється особливостями правової системи відповідної держави.

Список використаних джерел:

1. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. [Електронний ресурс]// Відомості Верховної Ради України. Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Голоядова Т. О. Міжнародний досвід вищих органів державного фінансового контролю США, Франції, Великобританії, Німеччини та перспективи розвитку державного фінансового контролю в Україні. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. : юриспруденція. 2014. № 11. Том 1. С. 105–107.
3. Воленко В. Г. Зарубіжний досвід державного фінансового контролю в умовах децентралізації. *Вісник Черкаського університету*. 2019. № 1. С. 44–50.
4. Невідомий В. І. Розвиток інституційної спроможності Рахункової палати України як незалежної державної аудиторської установи. *Фінанси України*. 2016. № 1.
5. Побережець О. В., Денисюк О. В. Міжнародний досвід організації фінансового контролю. VII Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Проблеми ринку та розвитку регіонів України в XXI столітті» (Одеса, 5–9 грудня 2016 р.). С. 81–83.
6. United Nations. General Assembly. Sixty-sixth session. Resolution 66/209 (2011). Promoting the efficiency, accountability, effectiveness and transparency of public administration by strengthening supreme audit institutions, UN Doc. A/RES/66/209
7. United Nations. General Assembly. Sixty-sixth session. Resolution 69/228 (2015). Promoting and fostering the efficiency, accountability, effectiveness and transparency of public administration by strengthening supreme audit institutions, UN Doc. A/RES/69/228
8. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. *Офіційний вісник України*. 2014. № 75, том 1. С. 83, ст. 2125.
9. Lima Declaration of Guidelines on Auditing Precepts (INTOSAI-P 1). Режим доступу: <https://www.issai.org/pronouncements/intosai-p-1-the-lima-declaration/>
10. Skiadas, Dimitrios (1998) European court of auditors: the financial conscience of the European union, Durham theses, Durham University. Режим доступу: <http://etheses.dur.ac.uk/4810/>
11. European Union, Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union, 13 December 2007, OJ C 202, 7.6.2016, сс. 1–388. Режим доступу: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:12016ME/TXT>
12. Stephenson, Paul. Reconciling Audit and Evaluation? The Shift to Performance and Effectiveness at the European Court of Auditors. *European Journal of Risk Regulation*, vol. 6, no. 1, 2015, pp. 79–89. Режим доступу : <http://www.jstor.org/stable/24323719>
13. Рахункова палата. Звіт Рахункової палати за 2021 рік. Затверджений рішенням Рахункової палати від 28.04.2022 № 10-2. Режим доступу : <http://rp.gov.ua/Activity/Reports/?id=1359>
14. Дмитренко В. І. Імплементація міжнародного досвіду державного аудиту для забезпечення економічної безпеки України. *Агроекономіка* № 10, 2020.
15. Organisation for Economic Co-operation and Development (2010), DAC Statistical Reporting Directives. OECD, Paris. Режим доступу: www.oecd.org/dac/stats/dacdirective
16. Staphenurst, Rick, Tittsworth, Jack: Features and Functions of Supreme Audit Institutions. World Bank, Washington, DC 2001. Режим доступу: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/9766>